

VÕRU KONVERENTS

Võru Instituudi ja Tartu Ülikooli sügise-ne, seekord 13. konverents toimus 30. X–1. XI 2008 Võrus. Konverentsi teema oli „Kirjandus/keel vähemuses” ja enamik ettekandeid oligi kirjanduse valdkonnast.

Avasõnad ütles Külli Eichenbaum, selgitades muuhulgas, et konverentsi teema valik johtus osalt ka sellest, et Võru Instituudis on teoksil võru kirjanduse lugemiku koostamine.

Esimese õhtu ettekanded käsitlesid Soome ja Eesti vähemuskirjandust. Kari Sallamaa (Oulu Ülikool) ettekanne oli läänemeresoome rahvaste kirjanduse mitmekeelsusest. Vähemuskirjandus elab laiemas kultuurikontekstis tihedamas või lõdvemas kontaktis enamuskirjanduse ja kogu enamuskultuuriga. See tähendab ka kakskeelsuse ja isegi kolmkeelsuse olemasolu, mis võib loomingu takistada, aga ka mõjuda sellele viljastavalt. Kõik uurali kirjandused on sündinud ja elavad siiani indoeuroopa keelte sees. Teoreetiliselt on kirjanduse mitmekeelsust uuritud üsna vähe. Vähemuskeeles kirjutamine on ikka teadlik ja riskantne valik, mille põhjused on eetilised ja poliitilised. Sageli kirjutab keeles ainult üks inimene: Norras kirjutab Alf Nilsen Børsskog kveeni keeles, lüüdi kirjanduse ainuke esindaja on Soomes elav Miikul Pahomov. Karjala karjalased, näiteks vienalased Jaakko Rugojev, Ortjo Stepanov ja Antti Timonen, on kirjutanud soome keeles, sest see oli valmis keel. Vepsa kirjanikke on praegu 11, lisaks veel Soomes Raisa Lardot, kes kirjutab soome keeles. Venemaa soomekeelne kirjandus, mis on siiani toetunud enamas-

ti vene kirjandusele, toetub üha enam Soomele. Sven Lokka triloogia teine ja kolmas köide on kirjastatud Soomes. Teadlikult räägib etnofuturismist Enska Jakobson, kelle publik on nii Karjalas Petroskois kui ka Soomes. Varsti kahekümneaastane etnofuturism ongi üks viljakamaid esteetilis-kultuuripoliitilisi programme, mis sobib eriti hästi uurali rahvastele, kelle keelefilosoofia põhineb mitteindoeuroopa keelesüsteemidel.

Kauksi Ülle ettekanne „Tiijuht Võroseto kiränduse mano” juhtis kuulajad võru-setu kirjanduse ja võru kirjanduse õpiku juurde. Pealkiri lähtub Jaan Latiku loost „Tiijuht”, kus poisike juhatab teed külakoerte kirjeldamise abil. Tunnetuslikult on selline teejuhatamine viis veel säilinud. Ei öelda aadressi, vaid millega maja kõrvuti on, mis värvi ta on, missugune ukseklaas on katki. Praegune võru kirjandus on näitekirjandus. Romaani(sarja) pole, luuletustes on rohkem laulusuund, lugemisluulet nagu polegi. Siin peaks tulema uus põlvkond, mida on Võru Instituut oma kirjandusvõistlustega ka püüdnud kasvatada. Nüüd lõovad ka filmid laineid.

Ave Mattheuse (TLÜ) ja Tiia Allase (Põlvamaa ajaleht Koit) ettekanne käsitles Kauksi Ülle loomingut naiskujusid. Tema loomingus on naisvaatepunkt oluline osa, naine on keskne tegelane paljudes teostes ja esineb igasugustes rollides. Kirjanik näib oma teostes tahtvat samal ajal kõnelda nii naiste saatusest ühiskonnas kui ka suure hulga sugupõlvede või rahva käekäigust. Ettekandes vaadeldi Kauksi Ülle naiskujude ambivalenttsuse avaldumist ja selle põhjust. Keha kujutamist femi-

nistlike teooriate järgi uurinud järeldavad, et mehi hinnatakse vaimu ja mõistuse, naisi keha ja tunnete järgi. See avaldub ka Kauksi Ülle loomingus. Oluline on ka peremehetuse teema, mis varemgi eesti kirjanduses ette tulnud. Keskne teema on poeg.

Võru kirjanik Igor Kotjuh, kes kirjutab vene keeles, rääkis eestivene kirjandusest üldisemalt: millal, kuidas ja kellele? Eestivene kirjandus on sünteeskirjandus, eesti ja vene kirjanduse süntees. See kirjandus kujunes juba 1920. aastatel, tänapäevane kirjandus hakkas arenema 1990. aastatel. Tänapäeva eestivene kirjanikud tunnevad eesti kirjandust ja ka eesti keelt paremini kui varasemad. Tõlketeoreetik Boriss Baljasnõi Interneti-tõlkestudios eesti kirjandust tõlkinud noortest, kes kirjutavad ka originaalloomingut, kujunes rühmitus Tuulelohe, mis tegutses aastail 2003–2006.

Helle Laanpere (Võrumaa Keskraamatukogu) tutvustas näitust, mis koostati Pokumaal toimunud võru lastekirjanduse päeva puhul. Näituse 27 kirjanikust on umbes pool võru identiteediga autorid.

Teise päeva ettekanded käsitlesid muude soome-ugri rahvaste kirjandust.

Arvo Valton Vallikivi pidas teemat sisse juhatava ettekande. Olukorras, kus idapoolsetel soomeugrilastel praktiliselt puudub omakeelne haridus ja hoolimata keeleseadusest võimalus omakeelseks asjaajamiseks ametiasutustes ning omakeelseid raadiosaateid ja teleülekandeid on äärmiselt vähe, on ilukirjandus peamine oma keele säilitamise vahend. Tänu erainitsiatiivile on tekkinud uusi kirjastamisvõimalusi. Viimasel aastatel võibki täheldada noorte, eriti naisautorite suurt juurdevoolu kirjandusse. Ka tõlkekirjanduse avaldamine on kasvanud, eriti soome-ugri keelte omavaheliste tõlgete näol. Et aastast ilmub ainult mõnikümmend omakeelset raamatut, on iga selline raamat kultuuriline ja rahvuslik sündmus. Peale ilu-

kirjandusliku ja keelehoide väärtuse on iga omakeelne teos ka venestamisele kultuurilise vastupanu akt.

Natalja Tšikina (Keele, Kirjanduse ja Ajaloo Instituut, Petroskoi) soomekeelne ettekanne vaatles karjalakeelset lasteluulet, mis hakkas Karjala Vabariigis arenema paarkümmend aastat tagasi. Praegu kirjutatakse kõigis kolmes karjala murdes, kuid ühtki päris lastekirjanikku pole. On luuletajad, kes kirjutavad nii täiskasvanuile kui ka lastele, kuid lastele kirjutajate hulgas on ka lasteaegade, koolide ja kõrgkoolide õpetajaid. Luuletused õpetavad lapsi armastama oma sünnikohta, karjala keelt ja loodust. Kohati on luuletused lastele liiga pikad ja rasked, kuid enamasti on karjalakeelne lasteluule väga huvitav ja omapärane. Kokku on ilmunud 13 luulekogu, millest üks on päris karjala murdes, 12 livvi ehk Aunuse murdes ja üks lüüdi murdes luuleraamat, mis sisaldab ka lasteluulet.

Aleksandra Rodionova (Keele, Kirjanduse ja Ajaloo Instituut, Petroskoi) ettekande teemaks oli karjala keele livvi (Aunuse) murde õpetamine Prääsäs ja Prääsä rajoonis, mis on põhiliselt lüüdi murdeala. Kui 1988. aastal hakati karjala keelt taaselustama ja aktiivselt arendama, otsustati, et õpetus hakkab toimuma kahes peamurdes: aunuse ehk livvi ja päriskarjala murdes. Prääsä rajoonis õpetatakse livvi murret 1990. aastate algusest. Mõnes koolis toimub õpe vaid ringi tasemel, teistes on kaks tundi karjala keelt nädalas kas esimesest viienda või viiendast üheteistkümnenda klassini. Prääsä keskkoolis, kus seni olid vaid keeleringid, hakati sellest õppeaastast alates õpetama karjala keelt esimesest klassist üheteistkümnendani, mis on karjala keele taaselustamise seisukohalt väga tähtis. Lasteaedades on karjala keele õpetamine hästi korraldatatud.

Enn Ernits (Eesti Maaülikool) kõneles vepsakeelse kirjasõna ajaloo, eristades esimest (1930. aastatel) ja teist ehk tänapäevast perioodi (alates 1991. a). Kui esi-

mese kirjakeele perioodil ilmusid põhiliselt algkooliõpikud, siis nüüd on lisandunud ka ilu- ja vaimulik kirjandus. Nagu noorele ilukirjandusele iseloomulik, on ilmunud peamiselt luulekogud, aga ka lastekirjandust ja üks romaan. Aastast 1993 ilmub ajaleht Kodima. Tänapäeva kirjakeele arendamisel on eriti hinnatav lingvist Nina Zaitseva tegevus.

Seejärel tutvustas Marje Joalaid (TLÜ) näitust vepsa esimese kirjakeele ajal 1930. aastail väljaantud õpikutest, mida säilitatakse Tallinnas Akadeemilise Emakeele Seltsi raamatukogus.

Järgnes ekskursioon Pokumaale, kus külastati Pokukoda ja vaadeldi kunstnik Edgar Valteri töid ning tehti väike matk ümbruskonnas.

Pärastlõunased ettekanded käsitlesid kaugemate soome-ugri rahvaste kirjanduse probleeme.

Niina Obrezkova (Venemaa Kirjanike Liit), kes ka ise luuletab komi keeles, kõneles oma komikeelses ettekandes protsessidest, mis leiavad aset komi kirjanduses, ja probleemidest, mis kirjandusel on tänapäeva Komi Vabariigi kultuuri- ja keelekeskkonnas. Praegu on Komi Kirjanike Organisatsioonis 50 liiget, kellest 24 kirjutab komi keeles. Kõige aktiivsemalt areneb poeesia, kirjanike uus põlvkond ongi eelkõige luuletajad. Proosas prevaleerivad väikevormid, mille põhiline teema on küla lagunemine. Nagu dramaturgias on ka proosas esindatud põhiliselt vanema põlve kirjanikud. Lastele kirjutatakse üsna vähe. 2007. aastal anti välja umbes 35, 2008. aastal 15 komikeelset raamatut. Need väljaanded jõudsid küll raamatukogudesse, kuid kahjuks mitte müüki. Komi kultuurilis-keelelises keskkonnas on tegureid, mis vähendavad komi kirjanduse kasutamist ja kiirendavad komi laste venekeelses keskkonda assimileerimist. See viib komi kirjanduse potentsiaalse lugejaskonna kahanemiseni ja selle tagajärjel komi kirjanduse väljatõrjumiseni maailma kultuurikontekstist.

Valeri Alikov (Helsingi) rääkis eesti ja mari kirjandussuhetest, mille juured ulatuvad 1950. aastatesse, kui Julius Mägiste kirjutas Rootsis artikleid mari kirjandusest. Nõukogude Liidus tekkisid need suhted 1960. aastail ja kõnelda tuleb ennekõike vastastikustest tõlgetest. Tänapäeval toimub tõlketgevus aktiivselt nii Marimaal kui ka Eestis. Mari keelde on tõlgitud Lydia Koidula, A. H. Tammsaare, Kauksi Ülle, Jaan Kaplinski, Viivi Luige teoseid, eesti keelde Valentin Kolumbi, Albertina Ivanova, Svetlana Jessaulova, Valentina Iziljanova, Valeri Mikori luuletusi.

Natalja Iljina (Udmurdi Riiklik Ülikool) kõneles udmurdi kirjandusest, mis on suutnud siiski säilitada etnilise omapära. Tänapäeva udmurdi kirjandus põhineb ühelt poolt udmurdi ja vene klassikalise kirjanduse traditsioonidel, teiselt poolt toimub ka mütopoeetiliste traditsioonide areng. Orienteerutakse ka tänapäeva Euroopa kirjanduse tendides (nt postmodernism). Toimub naiskirjanike ja poetesside loomingu õitseng, aga ka massikirjanduse žanride sissetung (nt detektiivilood, humoreskid jms).

Nadežda Ptšelovodova (TLÜ) tutvustas Eestis ilmunud soome-ugri kirjanduse näitust ja kõneles Eestis väljaantud soome-ugri kirjandusest. Näitusele oli välja pandud aukartust äratav hulk raamatuid, nii teiste soome-ugri rahvaste kirjandusteoste tõlkeid eesti keelde kui ka eesti kirjanduse tõlkeid sugulaskeeltesse, lisaks veel kakskeelseid väljaandeid. Esimene sari, mis Eestis ilmus, oli neli raamatut idapoolsete soome-ugri rahvaste klassikutelt. Teine sari oli „Väikeste rahvaste suur kirjandus”, mis sisaldab 11 raamatut. Kõige uuem sari sai alguse 2006. aastal. Luule tõlkimisel on kasutatud reaaluseid tõlkeid.

Õhtul esinesid konverentsi külalistele Võrumaa kirjanikud Jan Rahman, Contra, Aapo Ilves jt, kes laulsid ja lugesid oma luuletusi.

Kolmanda päeva ettekanded olid kee-

leteemalised. Eberhard Winkler (Göttingeni Ülikool) kõneles A. J. Sjögreni kogutud materjalil põhinevast liivi-saksa ja saksa-liivi sõnaraamatust, mille andis välja F. J. Wiedemann, ja A. J. Sjögreni käsikirjalistest materjalidest, milles on ilmunud sõnaraamatuga võrreldes erinevusi. E. Winkleril ja K. Pajusalul on käsil ühistöö, mille eesmärgiks on välja anda sellel käsikirjalisel aineistikul põhinev kriitiline analüüs. Tähelepanu pööratakse salatsiliivi murdele, mis seni on läänemeresoome keeleteaduses õigustamatult tähelepanuta jäänud. Teose oletatavaks ilmumisajaks nimetas Karl Pajusalu 2009. aasta jõule.

Nikolai Kuznetsov (TÜ/EKM) käsitles oma ettekandes vene mõjusid komi keeles. Komi ja vene kontaktide algus läheb tagasi XI sajandisse. XIV–XVI sajandil kontaktid hoogustusid. Enne XX sajandit oli komi ühiskond siiski valdavalt ükskeelne. Tänapäeval avaldab vene keel komi keelele väga tugevat mõju.

Natalja Kondratjeva (Udmurdi Riiklik Ülikool) vaatles udmurdi keele hetkeolukorda sotsiolingvistika vaatenurgast. Udmurte elab 2002. aasta rahvaloenduse järgi Udmurdi Vabariigis 460 000 ehk 29,3% elanikkonnast. Udmurdi keelel on nagu vene keelelgi vabariigis ametliku keele staatus. Udmurdi Vabariigi riikliku rahvuspoliitika elluviimises osalevad erinevad institutsioonid: ühiskondlik-riiklikud, kultuurilised, teaduslikud.

Nende kolme sotsiolingvistilise mõõdupuu järgi näib udmurdi keele olukord olevat hea. Kui aga suunata tähelepanu udmurtide hoiakutele, võib järeldus udmurdi keele olukorrast olla teistsugune. Esineja analüüsis ankeetküsitlust, mille abil uuriti udmurdi keele kasutamist udmurdi külas. See koosnes neljast osast: kuidas kasutatakse udmurdi keelt pereringis, kuidas toimib keel eri elukutsetega seoses, milline on keele tähtsus teeninduses ja mida tasuks koolides õpetada udmurdi keeles.

Miikul Pahomov (Helsingi Ülikool) pidas soomekeelse ettekande, kus heitis pilgu lüüdi keele arengule kirjandusest lähtudes. Ta jagas lüüdi kirjanduse kolmeks perioodiks: 1) 1989.–1993. aasta ajaleheperiood, kui hakkasid ilmuma esimesed lüüdikeelsed kirjandusteosed ajalehtedes, näiteks Karjalas ilmuvas soomekeelses lastelehes Kipinä; 2) 1993.–2005. aasta raamatuperiood, kaasa arvatud ka ajakirjad, ja 3) alates 2005. aastast tänaseni kestev eeposeperiood. M. Pahomov vaatles põhjalikult igal perioodil kasutatud keelekuju. Ta mainis ka lüüdi kirjandusuurijate nimesid, muuhulgas on lüüdi kirjandusest kirjutatud arvukalt artikleid selgelgi konverentsil esinenud Natalja Tšikina.

MARJE JOALAIID